

ΦΩΝΗΤΙΚΗ

Ο τομέας της γλωσσολογίας που μελετά τους ήχους της γλώσσας ως ύλη, στην υλική τους υπόσταση, την περιγραφή των φυσικών χαρακτηριστικών τους, ονομάζεται φωνητική.

ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

Η φωνολογία περιγράφει τα λειτουργικά χαρακτηριστικά των φθόγγων, μελετά τους φθόγγους εκείνους που **έχουν διακριτική (διαφοροποιητική) λειτουργία** σε μια γλώσσα, επομένως που στο ίδιο ακριβώς φωνητικό περιβάλλον **αρκεί η εναλλαγή τους για να αλλάξει το σημαίνόμενο, να προκύψει άλλη λέξη**. Π.χ. /κάνο/ - /χάνο/ - /ράνο/. Οι φθόγγοι που έχουν μεταξύ τους διακριτική λειτουργία αντίθεσης λέγονται φωνήματα.

Αλλά για να κατανοήσουμε καλύτερα την διακριτική λειτουργία των φθόγγων, ας θυμηθούμε τις σχέσεις που διέπουν τα γλωσσικά στοιχεία, τη γλώσσα:

Η γλώσσα είναι σύστημα :

Σύστημα: σύνολο στοιχείων με τις σχέσεις που υφίστανται μεταξύ των στοιχείων.
Τις σχέσεις τις αποκαλούμε δομή του συστήματος.

Σχέσεις γλωσσικού συστήματος: συνταγματικές και παραδειγματικές (Παυλίδου 2008, σ. 15, 16). Αυτές περιγράφουν τις σχέσεις μεταξύ γλωσσικών στοιχείων είτε είναι μεγαλύτερα είτε μικρότερα από το γλωσσικό σημείο.

Οι παραδειγματικές είναι ακριβώς οι σχέσεις που προκύπτουν από τη **δυνατότητα υποκατάστασης ενός γλωσσικού στοιχείου από ένα άλλο στο ίδιο ακριβώς περιβάλλον** (π.χ. /κάνο/ - /χάνο/ - /ράνο/).

Αν δύο φθόγγοι έχουν **παραδειγματική σχέση αντίθεσης** (όπως λέγεται πλήρως), αυτό είναι ταυτόσημο με το ότι **έχουν διακριτική λειτουργία** μεταξύ τους, δηλαδή **αλλάζουν το σημαίνόμενο**, αλλάζει το γλωσσικό σημείο.

Και αυτοί οι **φθόγγοι που έχουν διαφοροποιητική λειτουργία λέγονται φωνήματα**. Τα φωνήματα είναι η μικρότερη μονάδα με διακριτική λειτουργία, είναι μονάδα της β' άρθρωσης και επομένως παραπέμπει στο σημαίνον. (Ο συνδυασμός φωνημάτων δημιουργεί σημαίνόμενα).

Τώρα, το φώνημα είναι μια αφαίρεση, μια αφηρημένη μονάδα στην περιγραφή του γλωσσικού συστήματος, ακριβέστερα του φωνολογικού (υπο-)συστήματος. Προκύπτει με αφαίρεση από τα άμεσα εμπειρικά δεδομένα της γλώσσας. Ένα φώνημα πραγματώνεται με έναν φθόγγο ή με φθόγγους.

Μερικές φορές **διαφορετικές πραγματώσεις ενός φωνήματος**, μπορούν να εμφανίζονται **στο ίδιο ακριβώς περιβάλλον, χωρίς να έχουν διακριτική λειτουργία**.

Λέγονται **ελεύθερα εναλλασσόμενοι φθόγγοι** του ίδιου φωνήματος. Επομένως, οι φθόγγοι αυτοί δεν αλλάζουν το σημαϊνόμενο. Π.χ. εντάξει: [en'daksi] / [e'daksi] εντάξει, [ɛ'ndaksi] / [ɛ'daksi] ένταξη
εγγραφή : [ɛnɣra'fi] [ɛgra'fi]
Βρίσκονται μεταξύ τους σε (παραδειγματική) **σχέση ελεύθερης ποικιλίας**.

Υπάρχουν και πραγματώσεις ενός φωνήματος που δεν εμφανίζονται ποτέ στο ίδιο φωνητικό περιβάλλον. Αυτό αφορά επομένως τις συνταγματικές σχέσεις των πραγματώσεων αυτών (των φθόγγων). Οι συνταγματικές σχέσεις καθορίζονται από τη δυνατότητα συνδυασμού δύο ή περισσότερων στοιχείων (Παυλίδου 2008, σ. 15-16).

Π.χ. ο φθόγγος [x] δεν μπορεί να συνδυαστεί με τους φθόγγους [i] και [e] (παρά μόνο σε ορισμένες διαλέκτους, π.χ. στην καρπαθινή διάλεκτο: [ˈxerote]).

Έτσι, το φώνημα /x/ πραγματώνεται ως [x] (υπερωικό) και ως [ç] (ουρανικό), ανάλογα εάν βρίσκεται πριν από μπροστινά φωνήεντα ([i] και [e]) ή πισινά ([χά'ra], [χό'reno]).

Οι πραγματώσεις του ίδιου φωνήματος που καθορίζονται από το περιβάλλον ονομάζονται **αλλόφωνα** (του φωνήματος αυτού, είναι ποικιλίες του ίδιου φωνήματος). Και έχουν μεταξύ τους **συμπληρωματική κατανομή**, αφού δεν εμφανίζονται στο ίδιο περιβάλλον, στη συγκεκριμένη γλώσσα, στο συγκεκριμένο γλωσσικό σύστημα. Και καθώς δεν εμφανίζονται στο ίδιο περιβάλλον, καθώς δεν έχουν σχέση υποκατάστασης, **δεν έχουν διακριτική/διαφοροποιητική λειτουργία μεταξύ τους**.

Αλλόφωνα φωνημάτων

Φώνημα	Αλλόφωνα
/i/	[i] [m'ilo] [j] [z'arja] [ç] [karf'ç'a]
/m/	[m] [m'onos] [ɱ] [ˈaɱfia]
/n/	[n] [n'eos] [ɲ] [ɲ'ata] [ɳ] [aɳg'athi]
/l/	[l] [l'oyos] [ʎ] [eʎ'a]
/k/	[k] [korif'i] [ç] [ç'ima]

Φώνημα	Αλλόφωνα
/g/	[g] [sp'oghos] [ʝ] [ˈaɲelos],
/x/	[x] [x'oros] [ç] [ˈoçi]
/ɣ/	[ɣ] [aɣ'onas] [j] [j'er'os]

Για να βρούμε τα φωνήματα μιας γλώσσας καταρχήν χρειάζεται να τεμαχίσουμε το συνεχές φωνητικό φάσμα των εκφωνημάτων που απαρτίζουν τα δεδομένα μας σε ελάχιστες διακριτές/διαφοροποιητικές μονάδες ([osonafora], [θambitozminos])

Το κριτήριο, η μέθοδος που χρησιμοποιούμε είναι η **εναλλαγή**. Και αυτή εφαρμόζεται για λόγους οικονομίας σε ζεύγη λέξεων με διαφορετικά σημαίνόμενα που διαφέρουν μόνο σε έναν φθόγγο. Αυτά λέγονται **ελάχιστα ζευγάρια**.

‘meni ‘meri ‘mesi

‘topos ‘tipos

Τα φωνητικά τεμάχια στα οποία καταλήγουμε τα ταξινομούμε ανάλογα με τα περιβάλλοντα στα οποία εμφανίζονται, δηλαδή ανάλογα με την **κατανομή** τους (συνταγματικές σχέσεις).

Έτσι,

Σε **ισοδύναμη κατανομή**, βρίσκονται οι φθόγγοι, τα φωνητικά τεμάχια όταν εμφανίζονται στα ίδια ακριβώς περιβάλλοντα. Π.χ. οι φθόγγοι [l], [θ], [v] που μπορούν να εμφανιστούν στο ίδιο περιβάλλον, π.χ. [‘ra__i] στα πάλι [‘rali], πάθη [‘raθi], παύει [‘ranv], εμφανίζουν αυτό το είδος της κατανομής.

Προσοχή. Η κατανομή των μονάδων αφορά και άλλες γλωσσικές μονάδες/τεμάχια, όχι μόνο τα φωνητικά, όπως θα δούμε και στα επόμενα μαθήματα. Έτσι, π.χ. οι λέξεις γιαγιά, γάτα, Μαρία κλπ., που μπορούν να εμφανιστούν στο περιβάλλον Η ____ κοιμάται, έχουν **ισοδύναμη κατανομή**.

ΦΩΝΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΦΘΟΓΓΟΙ

Προσοχή! Όταν μεταγράφουμε **φωνητικά**, βάζουμε μέσα σε **αγκύλες** τη λέξη ή την φράση που μεταγράφουμε : [ce‘ri], [ðenθa‘ðoleɣa], κ.λπ.

Όταν μεταγράφουμε **φωνολογικά**, βάζουμε μέσα σε **πλάγιες γραμμές** τη λέξη ή την φράση που μεταγράφουμε : /ke‘ri/ /ðenθa‘ðoleɣa/ κ.λπ.

εκκλησία	/eklisía/	[ekli‘sia]
καρπός	/karpós/	[kar‘pos]
στον καρπό	/stonkarpó/	[ston gar‘po]
κέρασα	/kérasa/	[‘cerasa]
τον κέρασα	/tonkérasa/	[ton‘j erasa]
άγχος	/ánchos/	[‘aŋchos]
χέρι	/chéri/	[‘çeri]
γάμος	/gámos/	[‘ɣamos]
γερός	/yerós/	[je‘ros]
καράβια	/karávia/	[ka‘ravja]
γιαλός	/ɣialós/	[ja‘los]
γυαλιά	/iialíá/	[ja‘la]
γεια σου	/ɣiásu/	[‘jasu]
γκρίνια	/grínia/	[‘grɨŋja] ¹
ανάγκη	/anángi/	[a‘naŋji]
κάλος	/kálos/	[‘kalos]

κι άλλος	/kiálos/	[‘calos]
χώνει	/χóni/	[‘çoni]
χιόνι	/χιόνι/	[‘çoni]
ράφια	/ráfia/	[‘rafça]
γκιόνης	/giónis/	[‘joni]

Καρδιά καρφιά [karɗja] [karfça] → /karðia/ /karfia/

Σε ποια συμφραζόμενα εφαρμόζεται ο κανόνας της ελληνικής: /s/ → [z] / _____;

Γιατί τα [s], [z] δεν μπορούν να θεωρηθούν αλλόφωνα;

πέζι	αζνός
πέσι	ασφοδίλι
ζόνι	ζνίνο
σόνι	σφίνα
άσε	αστός
zmári	ascí
síma	polézzgamíles
azbún	àstopáretapófasi
aspún	pozδέθatakàtaférete

ΔΙΑΚΡΙΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

[f] και [v]

αποτελούν πραγματώσεις φωνημάτων της ελληνικής γλώσσας

πρβ. τα ελάχιστα ζευγάρια:

[faros] : [varos], [afros]: [avros],

[tafros] : [tavros])

Οι φθόγγοι [f] και [v] έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά:

συμφωνικοί, χειλοδοντικοί, στοματικοί, τριβόμενοι φθόγγοι.

Προφανώς όμως διαφέρουν σε κάτι, αλλιώς δεν θα είχαν διακριτική λειτουργία.

- Η διαφορά τους συνίσταται στην ύπαρξη ή στην απουσία της ηχηρότητας:
- ο φθόγγος [v] έχει το χαρακτηριστικό [+ ηχηρό], ενώ ο φθόγγος [f] ακριβώς το αντίθετο: [-ηχηρό] (άηχο)

Αυτό είναι το διακριτικό χροκό μεταξύ τους.

(Ξαναγυρνάμε στα φωνητικά τους χαρακτηριστικά, στην ύλη τους, για να βρούμε τα διακριτικά χροκά τους)

ΠΡΟΣΩΔΙΑ, ΥΠΕΡΤΕΜΑΧΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ: συνήθως δεν αφορούν ένα φωνητικό τεμάχιο αλλά ακόμη και όλο το εκφώνημα

Προσωδιακά στοιχεία

Η παύση, ο ρυθμός, ο τόνος, ο επιτονισμός.

Υπερτεμαχικά ή υπερτεμαχικά, επειδή συνήθως δεν αφορούν ένα φωνητικό τεμάχιο, αλλά ακόμη κι ολόκληρο το γλωσσικό εκφώνημα, μπορούν να έχουν εκφραστική, οριοθετική, αλλά και διακριτική λειτουργία.

Μέχρι τα 5-6 ένα παιδί μπορεί να κατακτήσει και την προσωδία μιας ή περισσότερων γλωσσών εκτός από τη μητρική του.

Είναι τα πιο δύσκολα φαινόμενα στην εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας

Τόνος

Δυναμικός τόνος: οφείλεται στην ένταση του ήχου

Μπορεί να είναι ακίνητος, να εμφανίζεται δηλαδή πάντα στην ίδια θέση στο πλαίσιο της λέξης (ασκεί οριοθετική λειτουργία)

Μπορεί να είναι κινητός συχνά αναλαμβάνει διακριτική λειτουργία

Μουσικός τόνος: οφείλεται στο ύψος του ήχου. Η διαφοροποίηση στο ύψος της φωνής, συνήθως στο πλαίσιο μιας συλλαβής. Ο μουσικός τόνος πιο σωστά λέγεται και προσωδιακός τόνος.

Επιτονισμός

Ο τόνος ανήκει στη συλλαβή ενώ ο επιτονισμός σε ολόκληρο το εκφώνημα. Ουσιαστικά είναι η μελωδική καμπύλη. Μπορεί να ασκήσει ταυτόχρονα οριοθετική, εκφραστική και διακριτική λειτουργία.

Από Θ. Παυλίδου, στη Μ. Μητσιακή

Μουσικός τόνος

<https://www.youtube.com/watch?v=dg3sUEBgJRO/ma/>

ΕΠΙΤΟΝΙΣΜΟΣ – Jakobson, Λειτουργίες της γλωσσικής επικοινωνίας:

Συγκινησιακή

Βουλευτική

Ποιητική

Αναφορική

Φατική

Μεταγλωσσική

Στανισλάφσκι - Αυτό το βράδυ

Κάποια φωνολογικά χρκα του δημοσιογραφικού προφορικού λόγου

-«Παρατονισμοί» - Διαφορετικοί τονισμοί

-Διπλός τονισμός πολυσύλλαβων λέξεων

(*Κάραμανλής, Πάπανδρέου*)

-Διαφορετική προσωδία

-Εφαρμογή της στίξης που παρεκκλίνει από τη νόρμα

Σε ποια είδη δημοσιογραφικού λόγου φαντάζεστε να επικρατούν τα παρακάτω χρκα;

Σιωπές

Ρυθμός

Ένταση

παρατονισμός, στίξη διαφορετική

διαφορετικός επιτονισμός

Προαιρετικά, αναζήτηση:

Αν ψάξουμε στο Ίντερνετ τηλεοπτικές ειδήσεις σε βάθος 25ετίας, θα διακρίνουμε διαφορετικά χαρακτηριστικά στην εκφώνηση των ειδήσεων;

Εκφώνηση και AI:

https://www.youtube.com/watch?v=kZNkahB_jE4 (AI)

Παράδειγμα από το ytube τηλεοπτ. ειδήσεων για τη διαφορετική προσωδία

Φωνητική - Φωνολογία (σημειώσεις) – Θ. Παυλίδου

Phonology _Σ. Μοσχονάς

Σελ. από Π. Πολίτης_Η προσωδία του τηλεοπτικού λόγου